

Dionysius Areopagita

1) Leven en werk

Rond het jaar 500 n. Chr. duikt in de Westerse wereld opeens een verzameling van theologisch-mystieke geschriften op die als afzender de naam van een zekere **Dionysius Areopagita** dragen. Omdat de auteur op verschillende plaatsen een beroep doet op de apostel Paulus en tevens refereert naar de laatste levensdagen van Jezus Christus, werd al snel een link gelegd naar de leerling die Paulus na zijn prediking op de Areopag te Athene wist te winnen. De Handelingen van de apostelen berichten immers: “Enkelen sloten zich bij Paulus aan en kwamen tot het geloof, onder wie Dionysius de Areopagiet en een vrouw die Damaris heette en nog anderen.” (**Hand. 17, 34**). - Zo werd deze leerling van Paulus al gauw met de auteur van de geschriften uit het einde van de 5^e eeuw geïdentificeerd. Daardoor kregen zij uiteraard bijzonder gezag; terloops geuitte twijfels over de echtheid verdwenen snel. Pas aan het einde van de 19^e eeuw werd duidelijk dat de auteur een onbekende, verder niet geïdentificeerde persoon moet zijn geweest. Zijn pseudonieme auteurschap gaf aan het ‘**Corpus Dionysiacum**’ – zoals de geschriften genoemd worden – echter een zeer brede waardering en verspreiding. De auteur is tot op heden onbekend gebleven, zodat hij daarom vaker ook wel ‘**Pseudo Dionysius Areopagita**’ wordt genoemd.

Dionysius Areopagita heeft 4 geschriften en 10 brieven achtergelaten. Zij hebben het karakter van mysteriegeschriften, die – in zekere analogie met pre-christelijke mysteriegeschriften – in de geheimen van de goddelijke wereld en de mysteries en ordeningen van het christendom willen introduceren. De geadresseerden van zijn geschriften zijn dan ook wel mensen die met het christelijke geloof vertrouwd zijn oftewel in een catechumenaat op weg zijn om in de christelijke mysteries te worden geïntroduceerd. Reeds Cyrillus van Jeruzalem (313 – 387 n. Chr.) had met zijn ‘mystagogische catecheses’ een soortgelijke praxis voor de catechumenen gebruikt.

Twee van de geschriften van de Areopagiet handelen over het wezen van de hiërarchie (de ‘heilige ordening’), enerzijds de ordening tussen God en de mensen, anderzijds de ordening in de Kerk die als bemiddelaar optreedt tussen de goddelijke en de wereldlijke werkelijkheid.

In ‘**De caelesti hierarchia**’ (‘Over de hemelse hiërarchie’) ontvouwt Dionysius een gestructureerde ordening van machten, krachten en heerschappijen in de hemel, die als middelaar tussen God en de mensen moeten optreden. Als ordeningsprincipe handhaaft hij daarbij het getal ‘drie’, zodat deze hemelse wereld uit drie rijen van telkens drie rangen bestaat, die samen de negen engelenkoren vormen. Zij hebben de taak de hoogverheven en uiteindelijk verborgen God (‘Deus absconditus’) voor de mensen kenbaar te maken, in de mate dat dezen daartoe in staat zijn. De hemelse hiërarchie is als volgt ingedeeld:

Eerste hiërarchie:

- De Serafiem
- De Cherubiem
- De tronen (‘troni’)

Tweede hiërarchie:

- heerschappijen
- machten
- krachten

Derde hiërarchie:

- vorstendommen
- aartsengelen
- engelen

De hoogste hiërarchieën hebben ook de meest intensieve gemeenschap met God.

Naar het voorbeeld van de hemelse hiërarchie bestaat er in de visie van Dionysius dan ook een kerkelijke hiërarchie (**'De ecclesiastica hierachia'**). Zij is eveneens in een drievoudige drietrap ingedeeld. De gedelegeerden van deze hiërarchie hebben de taak om via de sacramenten in heilige handelingen Gods genadegaven te bemiddelen. Daarom staan de sacramenten bovenaan de triaden, gevolgd door de bemiddelende personen en de ontvangers van de genadegaven.

Eerste Triade:

- doopsel
- eucharistie
- vormsel

Tweede Triade:

- bisschop
- priester
- diaken

Derde Triade:

- de in de mysteries ingewijden
- degenen die op de weg van de verlichting zijn (monniken, kluizenaars)
- de catechumenen

Dionysius Areopagita vertegenwoordigt in deze twee geschriften een mystieke theologie die een ecclesiologie met een angelologie verbindt, zodat de mensen vanuit hun aardse verblijf een mogelijkheid hebben om zich tot het hemelse uit te strekken en zo hun geluk te bereiken. Vanwege de sterke structuur die de triadische indelingen vertonen, zijn deze schemata eenvoudig en waardevol in het kader van de weg van het catechumenaat. Zo kregen zij gemakkelijk ingang in de voorbereidende en verkondigende taak van de kerkelijke overheid. Hun mystagogische waarde heeft vooral ook de liturgie geïnspireerd, omdat binnen de liturgische vormen de sacramentele handelingen hun plaats hebben. De overlevering van de negen engelenkoren, de opname van de benamingen van 'machten', 'krachten', 'tronen' en 'heerschappijen' tot in de liturgische teksten van

vandaag (vgl. de slotformules van vele preekes) legt daarvan een blijvend getuigenis af.

De **twee overige geschriften** van Dionysius Areopagita laten hem zien als een doorwichte theoloog die ook de vraagstukken van het wezen van God en zijn kenbaarheid door de mensen niet uit de weg gaat. Met behulp van Neoplatonische elementen geeft hij in “**De divinis nominibus**” (“Over de goddelijke namen”) en in “**De mystica theologia**” (“Over de mystieke theologie”) blijk van zijn speculatieve denkkraft omtrent het geheim van God zelf.

2) Wezen en kenbaarheid van God

Wil de mens tot een kennis van God komen, dan is hij zelf daartoe vanwege zijn geschapen karakter veel te zwak. God zelf moet het initiatief nemen om Zich Zelf mee te delen. Maar zelfs dan blijft God als degene die zich onthult toch altijd de verborgen God, zoals reeds in Ex. 19, 1 – 40,38 naar voren komt. Een andere weg voor de Godskennis is gelegen in de schepping, die door een uitgaan uit God zelf in de schepselen tot een object van de menselijke kennis kan worden. **God geeft al het zijn omdat Hij zelf degene is die alle goedheid te boven gaat.** Hij is zo goed in zichzelf dat Hij uit liefde uit het goede op het zijnde uitstroomt. Reeds hier wordt het karakteristieke goddelijke wezensmoment van de liefde onderstreept.

Via de weg van de openbaring laat God de mensen **namen** kennen die allemaal een relatie hebben tot zijn werkzaamheden in de schepping. **Deze werkwijzen onthullen Gods bestaan, zijn Zijn.** Zo laat de schepping God als oorzaak en grond van alle zijn zien. Dit zijn van God is geen ontvangen zijn, maar een zelfgegeven zijn, het zijn in zichzelf, het zijn zelf. Door de zijnde dingen als werkwijzen van God te benoemen worden zij nu ook voor het menselijke denken tot objecten van mogelijke kennis. Daarbij is het hoogtepunt van alle namen die op God van toepassing zijn die van het ‘Ene’. Dit ‘Ene’ is oerbeeld van al het zijnde. Dit klinkt nog authentiek Neoplatonisch. Toch laat Dionysius niet zoals Plotinus nog een tweede hypostase bestaan (bij Plotinus de ‘nous’), die de eenheid van het ene reeds door het andere weer verdeeld. Als christelijke denker kon er voor Dionysius geen scheiding bestaan tussen een eerste en een tweede ‘Ene’. **Alles wordt in het ‘Ene’ gedacht als elkaar niet tegenstrijdige elementen van het goddelijke wezen.** Het element van de eenheid van God wordt zichtbaar in zijn permanentie, het element van scheiding in zijn scheppingsdaden en openbaringen. Eenheid wordt gezien als het element van de onveranderlijke permanentie van God, scheiding als het element van zijn zelfmededeling in de schepping en openbaring. **Dionysius ontwerpt hier voor de eerste keer een concept dat het in-zich-blijven van God, de Deus absconditus’, en het zich openbaar maken van God, de Deus revelatus, bij elkaar houdt.** Men kan hier spreken van een ‘pronoëtisch-creatieve’ emanatie, die ondanks haar uitstralen in de schepping naar een niet goddelijke werkelijkheid toch in zichzelf persistent en permanent blijft. Het Godsbegrip van Dionysius Areopagita culmineert in deze theorie van een ‘Deus absconditus’ en een ‘Deus revelatus’ als twee wijzen van het ‘ene goddelijke Zijn’.

Het ‘zich-uit-zich-zelf-loslaten’ van God begrijpt Dionysius als een extatisch wezenskenmerk van Gods liefde. Zij is de motiverende kracht die Gods wil en zijn daden aandrijft, zodat Hij zich zelf in zijn schepping op drievoudige wijze doet

uitgaan: 1. God scheidt de wereld met haar hiërarchische ordening; 2. God openbaart zich zelf; 3. God schenkt verlichting, dat wil zeggen het vermogen om Hem te kennen. **Gods liefde doet zich zelf dus creatief, communicatief en informatief uitstromen.**

3) De 'theologia negativa'

Volgens Dionysius zijn in God denken en zijn zozeer met elkaar in eenheid, dat God voor zich zelf onverborgen is, zelf doorzichtig, en zijn eigen Geest in een directe zelfreflexie op zichzelf gericht is. Daarom kan hij zeggen, dat God Zich Zelf kent. Voor de mens is deze vorm van kennis onmogelijk, omdat hij steeds in een discursieve manier van subject – object een scheiding van zijn en niet-zijn moet aanbrengen. De kennis van de mens is daarom nooit een volledig grijpen of begrijpen van een ding zelf, maar enkel een benadering van het denken aan een ding. Daarom ook is de mens feilbaar. Zodoende ontstaat het probleem van de menselijke Godskennis. **Dionysius kent twee manieren van Godskennis: de filosofische kennis en de mystieke beschouwing.**

“De ene manier is onuitsprekelijk en geheimvol, de andere onverborgen en voorwerp van een algemeen toegankelijke kennis. De eerste grijpt terug op symbolen en veronderstelt een inwijding, de tweede is van filosofische aard en kent een bewijsvoering. Daarbij is het onzegbare met het zeg-bare verbonden. Dit laatste overtuigt van de waarheid van het gesprokene en stelt haar veilig; het eerste doet zijn werk en laat God gegrondvest worden met behulp van de introductie in die geheimen, die zelf niet mededeelbaar zijn.” (Brief IX, 1).

De discursieve denkactiviteit van de mens is als een natuurlijk verlangen in de mens gefundeerd. Daarbij streeft hij zowel naar het bereiken van het contingente als ook naar het absolute zijn. Terwijl in dit proces de geschapen werkelijkheid bereikt kan worden, kan God zelf geen direct voorwerp van het denken zijn. Als een absoluut subject overstijgt Hij elk bevattingsvermogen, zodat Hij alleen op de manier van een 'analogia entis' gekend kan worden. Uit de geschapen werkelijkheid kan de mens beelden en afbeeldingen van het oerbeeld verwerven. Dit is de filosofische weg van de menselijke kennis.

De tweede weg – **de weg van de mystieke beschouwing** – wordt gekenmerkt door het loslaten van alle uiterlijke dingen en door een ommekeer naar het innerlijke. Daarbij maakt de mens zich los “van datgene wat gezien kan worden en wat hij ziet, en laat zich vallen in de waarachtige mystieke duisternis van het niet kennen, doordat hij zijn ogen voor al het kenbare begrijpen sluit.” (De mystica theologia I, 3). - Dionysius kiest hier de weg voor een niet object-gebonden metafysica, waarbij het denken zich zelf in richting van het immanente en tegelijk transcendente fundament overstijgt. Dit overstijgen wordt gezien als een proces van intuïtie, die meer geleden dan ervaren wordt, en zodoende ook niet mededeelbaar is. De Areopagiet begrijpt dit zich zelf transcenderende denken als een **extase**, als een “volledig uit zich zelf uitgaan”, om tenslotte in een 'unio mystica' op te gaan. Daardoor wordt tenslotte aan de ene kant een verlichting bereikt, maar aan de andere kant verblijft het denken in een duisternis, in zoverre God – vanwege zijn boven het zijn uitgaande karakter – in zijn wezen ongekend blijft. Dionysius schrijft:

“Hij maakt zich los van het terrein dat zichtbaar is en in staat is te zien en duikt onder in de duisternis van het niet weten, in het waarachtig mystieke, waarin hij zich ten opzichte van alles afsluit, wat de kennis zou kunnen vatten. Hij is daarin omhult in het volmaakt ongrijpbare en onzichtbare; aan Hem toebehorend, die alles overstijgt. En toch hoort hij ook aan niemand toe, niet aan zichzelf noch aan een ander. Doordat elke activiteit van het kennen ophoudt, is hij in een hogere zin met Hem verenigd, die volledig onkenbaar is, en doordat hij niet meer kent, kent hij op een manier, die het verstand overstijgt.”

Dionysius de Areopagiet werd in de loop van de traditie ook wel als de eerste bisschop van Athene gezien, omdat Paulus hem daar tot het geloof had bekeerd, maar later werd hij ook nog eens vereenzelvigd met de heilige Dionysius, de eerste bisschop van Parijs. Daarom verschenen op de uitgaven van zijn geschriften tekening van hem als bisschop en heilige.

Doordat God een verborgen God blijft, wordt de vraag relevant of de mens al met al in staat is iets over Hem te zeggen. Met welke namen kan God uiteindelijk worden aangeduid?

Dionysius geeft op deze vraag een dubbel antwoord: **enerzijds kunnen positieve uitspraken over God worden gedaan (katafatisch, affirmatieve methode)**, omdat God zich zelf in schepping, openbaring en verlichting van het denken heeft doen kennen. Desondanks kunnen deze affirmatieve uitspraken over God toch altijd maar metaforische beeldspraak zijn, omdat God als onbepaald, onuitsprekelijk en onbeperkt wezen niet in welgevormde en afgesloten begrippen te vatten is. **Affirmaties zijn daarom ontoereikend, enkel negatieve uitspraken over Hem zijn waar.**

Op deze wijze effent Dionysius de weg voor een ‘**negatieve theologie**’. Doordat hij de affirmatieve proposities omtrent God weer negeert, geeft hij te kennen dat God

door geen enkel begrip te vatten is. Maar zelfs ons taalgebruik van God als 'oneindig', 'on-beperkt', 'on-grijpbaar' is al weer een positieve uitspraak die negeert moet worden. Daarom wordt God aangeduid door de '**negatio negationis**'. Wat is God dan wel? God is – zo Dionysius – "**niets van het zijnde**", **Hij is boven al het zijnde**. God staat daarmee boven elke affirmatie en boven elke negatie.

Dionysius vat deze visie als volgt samen: "Niets van dat alles mag de waarheid die boven alle waarheid ligt, [...] als verstand of kracht, als ratio, leven of manifestatie van het zijn prijzen; alleen als een zodanig 'zo-zijn' dat aan elk leven, elke voorstelling en mening, elke naam, woord, gedachte, begrijpen, zijn en stand, elke plaats, eenheid, grens en oneindigheid, en aan alles wat bestaat, verre te boven gaat." (De divinis nominibus, I, 5). – Omdat God dusdanig boven alle namen verheven is, is Hij alleen op een wijze ervaarbaar die het woord als zodanig overstijgt. Deze woord-transcenderende wijze is de '**unio mystica**'. In haar komt elk spreken tot zwijgen: "Want hoe meer wij naar het hogere streven, des te meer besterven de woorden bij de samenvattende beschouwing van datgene wat enkel op geestelijke manier ervaarbaar is. Zo komen wij dan - terwijl wij in het duister dat hoger is dan ons verstand - onderdompelen, niet alleen in een gebrek van woorden terecht, maar vallen wij in een volledige afwezigheid van woorden en in onwetendheid." (De mystica theologia III, 147).

Dionysius staat op de drempel van de antieke Oudheid met een ondergaand polytheïsme en de Middeleeuwen die sterk christelijk zullen worden gevormd. Daarom is hij ook voor onze tijd een bemiddelaar tussen het christendom en de mystieke theologieën van Azië.

Paus **Benedictus XVI** heeft deze gedachte samengevat in een openbare catechese over Dionysius Areopagita:

*"Vandaag bestaat er een nieuwe actualiteit aangaande Dionysius Areopagita: hij wordt gezien als de grote bemiddelaar in de moderne dialoog tussen het christendom en de mystieke theologieën in Azië, die als kenmerk de overtuiging hebben, dat men niet kan zeggen, wie God is; **over Hem kan alleen in een negatieve manier worden gesproken; over God kan alleen met behulp van het 'niet' worden gesproken**. En alleen als men in deze ervaring van het 'niet' binnentreedt, kan men tot Hem geraken. Op dit punt is de nabijheid tussen het denken van de Areopagiet en het denken van de aziatische religies te erkennen. Hij kan vandaag een bemiddelaar zijn zoals hij het was tussen de Griekse geest en het evangelie. [...]. Wanneer de auteur van deze boeken vijf eeuwen later het pseudoniem 'Dionysius Areopagita' kiest, dan wil hij daarmee zeggen dat hij de bedoeling had, de Griekse wijsheid in dienst van het evangelie te plaatsen, de ontmoeting van Griekse cultuur en inzicht met de verkondiging van Christus te bevorderen. [...]. (Benedictus XVI, Openbare catechese, Roma, 14-05-2008).*

Paus Benedictus vervolgt zijn catechese door te zeggen dat het Neoplatonisme de bedoeling had om tegen het christendom het polytheïsme nieuwe kracht te verlenen. Deze stroming moest een apologie worden van het Griekse polytheïsme. Benedictus ziet het optreden van Dionysius daarom ook als een manier om filosofische denkwijzen vruchtbaar te maken voor een christelijke verkondiging. Hij schrijft:

“Het is interessant dat deze Pseudo-Dionysius het heeft aangedurfd, om juist van dit denken (het Neoplatonisme) gebruik te maken om de waarheid van Christus aan te tonen, om dit polytheïstische universum in een door God geschapen universum te veranderen, in de harmonie van de kosmos van God, waar alle krachten een lofprijzing van God zijn; en om deze grote harmonie te laten zien, deze symfonie van de kosmos, die van de seraphiem, de engelen en aartsengelen tot aan de mensen en alle schepselen reikt, die gezamenlijk de schoonheid van God weerspiegelen en zijn lof zingen. Hij verandert op deze manier de polytheïstische visie in een lofprijzing van de Schepper en de schepselen.” (idem).

Tenslotte onderstreept Paus Benedictus ook de verdiensten die Dionysius toekomen op het terrein van de mystieke theologie, door ‘de weg van de ziel tot God’ tot uitdrukking te brengen:

“Hoe kan God worden gevonden? Hier zien we opnieuw een element dat belangrijk is in zijn dialoog tussen de Griekse filosofie en het christendom, in het bijzonder het Bijbelse geloof. Want het lijkt alsof de uitspraken van Plato en van de grote filosofie aangaande God zoveel verhevener zijn; de Bijbel lijkt tamelijk ‘Barbaars’, simpel, ‘pre-kritisch’, zouden wij vandaag zeggen. Hij [Dionysius] observeert echter dat juist dit noodzakelijk is, omdat wij zo kunnen begrijpen dat de hoogste begrippen omtrent God nooit tot zijn ware grootheid kunnen reiken. Zij zijn steeds ontoereikend.

*De beeldspraak laat ons de werkelijkheid begrijpen dat God boven alle begrippen staat. **In de eenvoud van deze beelden vinden wij meer waarheid dan in de grote begrippen.** Het gelaat van God is onze onmacht om werkelijk tot uitdrukking te brengen, wat Hij is. Daarom spreekt men – het is Pseudo-Dionysius zelf die het doet – van een ‘negatieve theologie’. Het is voor ons gemakkelijker te zeggen, wat God niet is, dan te zeggen wat Hij werkelijk is.” (idem).*